

1 2009
16614 K

МАШИНУР-ЖҮЕП

مستور یوسی
7

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті

Мәшһүртану ғылыми-практикалық орталығы

Мәшһүр Жүсіп

Шығармалары. 12 том

Павлодар 2008

УДК 80
ББК 83.3 Қаз
М-37

Редакциялық алқа:

Арын Е.М., Қирабаев С., Құсайынов А.,
Мәшһүр-Жүсіп Қ.П. (жауапты редактор),
Қасқабасов С.А., Нұрғалиев Р., Әбусейітова М.Қ., Негимов С.,
Дәуітов С., Қамзабекұлы Д., Тұрышев А., Жүсіпов Н.Қ., Жүсіпов Е.Қ.

Рецензенттер:

А.С. Еспенбетов – М.Әуезов атындағы
Семей университеті профессоры, фил. ғыл. докторы;
Д. Ысқақұлы – фил. ғыл. докторы, профессор.

Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы

М-37 Шығармалары. 12 том. – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2008.
Т. 12. – 363 б.

ISBN 9965-08-310-X

Он екінші томда Мәшһүр Жүсіптің әдебиет, тарих, ғылымының басқа да түрлі салалары туралы айтқандары тікелей өз жазбалары бойынша қамтылды. 1-10 томдарда Мәшһүр Жүсіп еңбектері тақырып, сала, жанр т.с.с. бойынша жіктеліп беріліп келсе, 11-томда және осы 12- томда түпнұсқа тәртібін сақтап жариялау, яғни тақырып т.с.с. тұрғыдан жіктемей, қолжазбаның түптелу, сақталу реті бойынша бірінен соң бірін қалдырмай ұсыну жүзеге асты.

ББК 83.3 ҚАЗ

Араб жазуынан аударып, ғылыми түсініктер беріп, құрастырып, баспаға кітапты әзірлеген- Гүлназ Қуандыкқызы Жүсіпова, филология ғылымдарының кандидаты, профессор.

М $\frac{4603020000}{00 (05)-08}$

ISBN 9965-08-310-X

© Мәшһүр Ж.К., 2008

Жаппардың пайғамбарды қонаққа шақырғаны

Көрсеткен көп халыққа мылжызатты
Хақ расул барша жаннан шарапатлы [1].

Патша боп Хақ расул тұрғанында,
Бар екен бір сахаба Жаппар атлы.

Белгілі жомарт, мағлұм сахаба еді,
Бай еді өзі жомарт, инабатлы.
Қонаққа пайғамбарды шақырмаққа,
Бір күні әзірледі (хызырлады) сияпатты.

Шақырды шымыр иар (жар) мен пайғамбарды,
Бір қойды кебеп (кибап) қылып бауыздады (бағызлады).
Ет пісіп даярланып тұрғанында
Қасында жараны мен жетіп кепті.

Кішкене ол Жаппарда екі ұғлы бар,
Хақ расул кеп отырды шарапатлы.
Далада екі ұғлы ойнап жүріп,
Үлкені кішісін жығып сапты:

– Сені мен әлгі қойша соямын!- деп,
Бакыртып әлгі қойша бауыздапты.
Тастапты шалқасынан мойнын қиып,
Шаһит боп кіші ұлы қаза тапты.

Шешесі жас баланы іздеп барып,
Өліп жатқан баланы тауып апты.
Шыдамай ашуына кіші ұлы өлгенін,
Ұрмаққа үлкен ұлын (ұғлын) ыңғайлапты.

Қашам деп шешесінен тамнан құлап,
Жығылып үлкені де дүние сапты.
Алланың әмірімен қаза жетіп,
Шаһит боп екі бала өліп қапты.

«Пайғамбар мұны білсе, ренжір!»- деп,
Екеуін бет жасырып, жаба сапты.
Тағамын мейманына жегізбекке,
Суын құйып, ет әкеп даярлапты.

Дастарқанын жайып сап алдарына,
Алдына табакпен ет апарыпты.

Дұға қып бет сипап Хақ пайғамбар
Табакқа: «Бисмилла!»- деп, қолын сапты.

Жебірейіл сол арада келіп жетіп,
Қолынан пайғамбардың ұстай апты:
– Иа, достым, не себептен тоқтаттың?- деп,
Сол жерде қолын тартып тұра қапты.

– Бір Алла хабар айтты саған,- дейді,
– Жіберді: «Тез барғыл!»- деп, маған,- дейді.
Жаппардың (Иабырның) екі ұғын қасына алмай,
Бұл тағам сізге жеуге харам!-дейді.

Пайғамбар айтты Жаппар ансарына:
– Ай, Жаппар, қайда сенің балаң?- дейді.
– Балалар әлдеқайда ойнап кеткен,
Қарамай жей беріңіз оған,- дейді.

– Баласыз жеу бізлерге халал емес,
Жемеймін бала келмей, тағам!- дейді.
Япырмай (шақырмай) Аюп ансар жауап берді:
– Шынымды мен айтайын сізге енді.

Тақсыр-ау, алаң болмай жей беріңіз,
Келмейді екі балам, өлді,- дейді.
Беріңіз тағамнан соң жаназасын,
Балаға тезтір ажал келіп еді.

Пайғамбар қолын жайып, қылды дұға,
Бір ғажайып қаза екенін білді дейді:
– Иа, Рабха, жетімді қабыл қылсаң,
Жаппардың екі ұғына жан бер!- дейді.

Дұғасын Хақ тағала қылды ажайт,
Сол сағатта екі бала тірілді енді.
– Иа, Жаппар, балаң сенің келер ме екен,
Екеуін атын атап, шақыр!- дейді.

Атасы атын атап шақырған соң,
– Ләббай!- деп, екі бала жетіп келді.
Шатланды сахабалар бұл жұмысқа,
Баршасы бала бірлан тағам жейді.

Пайғамбар тағамнан соң жауап сұрды (сұрады):
– Иа, балам, не тамаша көрдің?- дейді.

– Ғаршы-Гүрсі лужыңа (лұхыңа) барып кіріп,
Ішіне сегіз ұрмақ кірдім!- дейді.

– Азырақ хор қызымен ойнап-ойнап,
Жәннаттың тағамынан жедім,- дейді.
Шақырған атамыздың даусы жетіп,
Амалсыз асығыспен келдім!- дейді.

Бұл істі көп халықтың көзі көрді,
Өлікке жан бергенін ғажап білді.
– Лә-ила-Алла, Мұхаммед-расул Алла!- деп,
Көп жөһит иман етіп, дінге кірді.

Көп жөһит иман етіп, дінге кірді.
Күннен-күнге кереметі артық білді.
Он сегіз мың ғаламды жаратқан Хақ
Ислам діні бұрынғыдан көтерілді.

Сондай мұғжизалар бола берді...

Мауқай деген ақынның «Көгершін хикаясы» өлеңі

Мешітте Хақ пайғамбар отыр еді,
Қасына сахабалар жиылды енді.
Тағы да бір азырақ хикая етіп,
Жазбаққа ақын Мауқай назым терді.

Әбубәкір сыдық пен хазірет Ғалы,
Хазіреті Ғұмар, Оспан жиылды баршалары.
Мәжіліс, уағыз айтып отырыпты,
Есіктен [бір көгершін] кіріп келді.

– Иа, тақсыр, бір шапағат қыла гөр!- деп,
Көгершін пайғамбарға зар еңіреді:

– Артынан бір қаршыға келді жетіп,
Ажалым енді менің жетті!- дейді.

– Өзі жас ұша алмайтын үш бала бар,
Мен кеткен соң, олар аштан өлер!- дейді.
Тамаша бір ғажайып болды жұмыс,
Отырған сахабаның бәрі көрді.

Есіктен бір қаршыға келді- дағы,
О дағы пайғамбарға зар еңіреді:
– Ей, тақсыр, қуып келген таға[мы]м бір,
Қылмаңыз маған қатты қиянатты.

Қылмаңыз қиянатты маған- дейді,
– Көгершін тығылып тұр саған,- дейді.
Үш күндей мұны аулап қуып жүрмін,
Зорлық қып бермесеңіз, келер шамаң!- дейді.
– Бар еді бес балапан бәрі нашар,
Бермесеңіз, аштан өлер балам!- дейді.

Құдайдың қараңыздар құдіретін,
Сол жерде қатты састы Мұхаммедім,
Бермесе, бес балапан аштан өлмек,
Көгершінді берсе, үш балапан қалар жетім.
– Қаршыға, көгершін қалсын сала[мат],
Берейін балаңа өзім малдың етін.

– Тақсыр-ау, қиянат қой бұл қылғаның,
Жемейді малдың етін балапаным,
Қылыпсыз көгершінге көп шапағат,
Көрмейсіз бес балапан неге жайын?!

Өзімнің аулап жүрген аңымды бер,
Көз-жасым мойныңызда енді менің.

– Құданың (Құдайдың) кім құтылар құдіретінен,
– Қаршыға, қайтпайсың ба бұ бетіңнен?!
Етінен тәтті шығар көгершіннің,
Берейін өзім кесіп тән етімнен.

– Ендеше сізге мұны бағышлайын,
Өзіңіз кесіп берсең сан етіңнен.

Үш балапан хақы үшін бермек болды,
Бейшара жан болмаса жас жетімнен?!

Қолына Хақ пайғамбар пышақ алды,
Кеспекке сан етіне ыңғайланды.
– Ой, тақсыр, саныңызды кеспеңіз! - деп,
Отырған сахабалар көп зарланды.

Рахымы көгершінге келгеннен соң;
Санына:

«Бисмилла!»- деп, пышак салды,
Санына [бұ] пышакны салып еді,
Бір баспай болат пышак тұрып қалды.

– Япырмай, бұ шіркінге не болды?!- деп,
Тағы да тасқа жанып, қайта салды.
Ғажайып халайыққа болды жұмыс,
Бауырдай, екі пышак тасты бөлді.

– Насихат болды, сірә, бұған дейді,
Отырған сахабалар тамаша етті.
Санына үш мәртебе салған екен,
Пышағы «тасты жарған» бір кеспеді.
– Иа, тақсыр, кеспей-ақ қой, ризамыз-[деп],
Екі құс көз алдында ғайып болды.

Мекайіл Исрафил мен келген екен,
Шапағатын сынамаққа жүрген екен.
Бір Алла сынамаққа жіберіпті,
Достының жомартлығын білген екен.

Осындай шапағатлы, құрмет еді,
Қалғаны күндіз-түні тағат еді.
Намаздың қазасынан баян қылып,
Жазайын қисса қылып тағы да енді.

Умисәлім хикаясы

Расулдің Умисәлім қатыны еді,
Ғазғияш әулие-ай тұр еді.
Сол жұптының үйінде Хақ расулім
Хазіреті Ғалы, Хақ пайғамбар екеуі отыр еді.

Ғалының тізесіне басын қойып,
Хақ расулім [демалып] жатыр еді.
Дамылдап біразырақ жатқаннан соң,
Сол уақытта ...

Тақсырды әдеп сақтап оята алмай,
Екінді сол уақытта қаза болды.
Пайғамбар сол арада оянады:

– Намаздыгер болды ма?-деп, ойға алады.

– Иа, Ғалы, намазыңды оқыдың ба,
Екінді болды ма екен?- деп сұрады.

Ғалы айтты:

– Күн батты, оқымадым,
Мен сізді оятуға бата алмадым.

– Ұйқы дұшпан!- деп, ренжіді,

– Мінекей, зор кінәға мен де қалдым.

– Өз қазам өзіме жетер,- дейді,

– Сіздің де қаза[н]ызды арқаладым.

Ренжіп осыны айтып отырып,

Батқан күнге қарап дұға қылды.

Алланың әмірімен жарық болып,

Батқан Күн орнынан қайта шықты.

Сыйынып бір Аллаға құлдық етіп,

Сол жерде таһарат алып даярланды.

Жарқырап Күн жоғары қайта [шық]ты,

Асықпай намазларын сонда оқыпты.

«Ғиаснак» кітабында айтар мұны,

«Өтірік!»- деп, күнәкар болма тіпті.

Мәдине, Мекке менен бәрі көрді,

Күн орнына қайтадан барып кірді.

«Ла ила, ила Алла, Мұхаммед расул Алла!»- деп,

Көп жөһит калима айтып дінге кірді.

Бір ағыраби хикаясы

«Ғиаснак» кітабында айтар еді,

Бір ағыраби пайғамбарға жетіп келді:

Бар еді өзі әйел жалғыз балам,

Жахиз қаза жетіп бүгін өлді.

Сақтап үйге [оны] қояйын ба,

Қабірге оны апарып көмдім!- депті.

Үйімде тағат қылып отыра алмай,

Сізге мен жылайын деп келдім!- депті.

– Тірілтіп сол баламды берсең егер,

Кірер ем дініңізге өзім!-депті.

Расул айтты:

– Көрелік дұға қылып,
Қабірі ол қызыңның қайда?- депті.

Қабірге сол күні қойған екен,
Жетелеп пайғамбарды алып келді.
Шақырды үш мәртебе Хақ пайғамбар
Тіріліп расулға жауап берді:
Бір мезгілде жан ашығын қатты көрдім,
Тірілтпе, Хақ расулім, мені!- дейді.
Өлген қыз мұсылманның дініне кіріп,
Хақлығын пайғамбардың білді дейді.

Атасы қыз қабірін ашып көріп,
Қызының тірілгенін анық көрді.
Сөйлесіп атасымен кешу айтып,
Қызы өлді, бетін жауып қайта көмді.
Хақ пайғамбар екен!-деп, калима айтып,
Ағыраби ислам тауып, дінге кірді.
Әлгі ағыраби ауыл-аймағымен:
– Ла-ила, ила Алла!- деп, калима айтты.

Кітаптан әр нұсқаны көзім көрді,
Сөйледім қадари хал назым теріп.
«Шапағат махшар қыла ма?»- деп,
Расулдің әр сөзіне болдым жерік.
Көрсеткен мұсылманға тұғырып (ту ғұрып) жолды,
Хисапсыз шықшуаны Тәңірім беріп.

Қариза соғысына шықпағына
Алладан бір күнлерде әмір болды.
Көп ғаскер су таба алмай, күн кеш болып,
Бір қобыз айдалаға келіп қонды.

Түн болды сол арада су жоқ болып,
Қалай жүрер білмеді барар жолды.
Ат ұшты сол арада күн ыстық боп,
Ренжіп: «Қайтамыз!»- деп ғажыз болды.

Хақ расул алдырды бір торсықты:
«Торсықты қайтей[ік]?!»- деп, кеңес қыпты.

Ішіне сол торсықтың біреу секіріп,
Ішіне оң жақтағы қолын тықты.

Даланың су ізлеген әр жағынан,
Су ізлеп, таба алмаған жан-жағынан.
Торсыққа оң бармағын сұғып тұрып,
Ұшынан су ағызды бармағынан.
Ұшқалы жанның бәрі отыр еді,
Ыстықтың әбден шөлдеп зардабынан.

Торсыққа:

– Бисмилла!- деп, қолды тықты,
Су толып ауызынан тасып шықты.
Қайнардан шыққан судай тасып,
Күллі қол ыдыстарын толтырыпты.

Қардан-суық, сүттен-ақ, балдан- тәтті,
Ғаскері шарапатқа ғажап қапты.
Ат пен кісі,- баршасы тегіс қанып,
Қандырды Хақ расул көп халықты.
Меслерін алып жүрген толтырып ап,
Бірталай әлгі суды азық қыпты.

Көшкенше сол торсықтан атқыған су
Көл болып, бір далаға ағып кетті.
Жаппар ансар сахаба айтқан екен:
– Бір мыңдай бар еді ғаскер,- депті.

[Жи]ырма бес түнеп Айзаны қамап жатып,
Дінге салып шаһарын харап етті.
Алған малы олжаға толып жатыр (атты)
Екі есе жаяуды бір ұлыс қыпты,

Жіберетін ғажыз болса келер еді.

Алладан уахи алып келгенінде
Иінлінің оң жағынан енер еді.
Оң жақтағы қой[ны]ның аузынан
Ғайыптан, хабар болса, берер еді.

Жебірейіл уахи алып келешегін
Ұжмақтың иісінен білер еді.

Алладан қуанышлы хабар болса,
Жымиып табасым бірле күлер еді.

Азырақ сөз сөйлеймін пайғамбардан,
Сақтасын мұсылманды тамұктардан.
Ғарасат майданында тергемекке,
Алладан күллі жанға болар пәрмен.

Жад еттім пайғамбар мен шаһариарды:
«Шапағат қыла ма,- деп,- сонда маған!»
Иа, расул, шапағат қыл сонда маған,
Күнәкар ғасы болған біз кәпір надан.

Шапағаты расулдің толып жатыр,
Нұсқалап білгенімше болды тамам.
Мұктасар, Мүшәкат, Шариф, Ғабдықауқа,-
Қайтейін, білгенімше осы-ақ шамам.

Жад еттім пайғамбар мен шаһариарды,
Бірталай ауызға алдым әулиені,
Ғарасат майданына жияды екен,
Бір Тәңірім қазы болып күллі жанды.

Шайтанға имам Мағзұм қазы болып,
Мойнына артады екен бар күнәны.
Үстінен қыл сираттың (сүреттің) айдағанда,
Қор қылма шапағаттан сонда мені.

Ақ туды пайғамбарым көтергенде,
Соңынан ертеді екен үмбетлерді.
Қызыл ту шайтан Лағын о да тігіп,
Артынан ертеді екен мүшіріклерді.

Әбужаһил оттан тонын киіп алып,
Шерменде қылады екен Тәңірім оны.
Төрт шаһариар пендеге жәрдем қылып,
Аңдиды суретімнен таразыны.

Сол жерде Хақ пайғамбар жылап жатар,
Үмбеті достыдан тілегені.
Қияды үмбет үшін перзенттерін,
Һәм тағы сұрамады ата-ананы.

Тозақтан бізді тілеп азат қылар,
Он сегіз мың ғаламның мейірбаны.
Жүгіріп төрт тарапқа барып тұрар,
Бір сонда тілегені- үмбет жаны.
Ғазазіл халқыменен отқа жанар,
Мойнына түсер сонда бар қылғаны.

Аяғы тамам болды бұ қиссаның,
Болады әлдеқандай менің халім.
Он сегіз мың халайық жиылғанда,
Иа, расул, қолменен (қолымнан) тұт (тос) сонда мені.

Жігітлер, қате болса, сөкпе (сөкме) мені,
Азырақ осы болды бар білгенім.
«Маған-дағы бір дұға қыла ма?!»- деп,
Кімде кім бұ дұғаны оқығаның.
Өзінің барлық ісін жад (иад) еткен соң,
Шапағат қылмасын ба пайғамбарым?!

Қолыма бейсенбі (ишенбі) күн қалам тұттым,
Нұсқадан тәржімелеп, естіп ұқтым.
Мың тоғыз жүз алтыншы (1906)- қойдың жылы
Первой апрельде жазып біттім.

Дүйсенбі тәбәрік күн болған екен,
Расулім дүниеге келген екен.
[Миғ]ирасфіл айының он екісі,
Керемет пайғамбарлық берген екен.

Баршасы он екінші дүйсенбі күн,
Аят боп, Құран көктен енген екен.
[Дү]йсенбі күн екінші ол көшесі
«Қаба қау сайын мақмұн»- һәм көрген екен.

Тағы да дүйсенбінің ісі (кеші) екен,
Хижарат қып, Мәдинеге көшкен екен.
... он екінші дүйсенбі күн
Алланың аманатын берген екен.

Халыққа естіртейін мен затымды.

Тәубе (түп) ағашы (екінші нұсқа)
Пейіште тәубе (түп) ағашы, жапырағы зор [2].

Наурызбай туралы

Наурызбайдың жылы қой еді, жиырма төрт жасында жұмысы бітті [3]. Қырғызда «манап» - дейтұғын болады екен. Манап болатұғын себебі: қырық жігітке қатын алып беріп, мал малдандырады екен. Соны манап қояды екен. Сонда қырғызда Жанқараш, Жантай да – екеуі де манап екен. Және Жаманқара да манап екен. Және Жанқабыл, Тілеуқабыл- аға-інілі екеуі де манап екен. Жаманқараны елшілікке келген кезде Наурызбай өлтірген екен.

Қол оқпен қозы жаурын қойып алдым,

Өгіздей жон терісін сойып алдым.

«Ханыма қырын қарап сөйлейсің!»- деп,

Бүйірін наркескенмен ойып алдым,- деген өлең де бар.

Өздері: «Қашпаймыз!»- деп, қолға түскен соң, «Жаманқараның төлеу[і]» -деп, Кенесары ханды Жанқараш алған екен. Жанқабыл манапты соғыста Наурызбай өлтірген екен. Жанқабылдың ағасы Тілеуқабыл Наурызбайды алған екен. Тілеуқабыл Наурызбайға:

– Қаш!- деген екен.

– Бізге [қашу]- өліммен бір. Қашпаймын!- деп, қашпаған екен, «Тілеуқабыл манапта жазық жоқ екен»- депті.

Атасының аты білінбей, өз аты шыққан ерлер

Әуелі Адам атаның атын білуші жоқ [4].

Адам қолынан келмейтіндер туралы

(бірінші нұсқа)

Адам баласының білемін деп талаптанып, білмейтін нәрселері болмайды. [Мұ]ны айтқушы Құдай тағаланың қандайлығын, нешік екендігін ешкімнің ойы меңгеріп болмайды. Адам баласы нені үйренем десе де, үйренуге көнеді. Жалғыз-ақ көнбейтін- зеректік. Құдай тағаланың өзі зерек қылып жаратпаса, үйренумен зерек болмайды. Бір айрылып [к]еткен топ қайта қосамын дегенге көнбейтін нәрсе. Адамның жастық (иаслық) уақыты, жігітлік күні байлық кетсе және ғажап емес. Денсаулық кетсе, аурудан жазылып, қайта сау болып жүру[і] ғажап емес. Өлген кісіні қайта тірілтуден үміт бар. Ең

болмағанда, жалған тірілік болмаса, яки... Үміткер ғой деді. Жігітлік бір өтіп кеткен соң, онан үміткер болмаса керек.

Адамға алыс болғанда, не алыс, өткен өмір алыс. Оның жуықтасуынан үміт жоқ. Адамға жақын (иақын) болғанда, не жақын, ажал жақын. Мұны алыстату қолдан келмейтін жұмыс, түзетуге көнбейтұғын нәрсе. Бұзылғанды, біреудің қиялы бір нәрсеге ауып тұрса, оны түзетемін деу мүмкін емес, лайықты [емес], адам қолынан келмейтін нәрсе. Бір ешкім жолдас қылып... Бір-екі жолдас бар: бірінен-бірін айырып ала алмайды екеуі бір тұрған күнде. Құдай тағаланың құдіретімен не ажар-көрік береді, бірінен- бірі айрылса, дәнемеге тұрмай қалады. Ол екі жолдас- жан мен тән: бірінен-бірі айрылса, дәнемеге тұрмай қалады. Екеуі бір тұрғанда, қор болмасын ойлайды. Айрылған күнінде не бола[м] деп ойлайды. Біріне- бірі көз тайдырмай қарап, тұрған не нәрсе Құдіреттен бас[қа]?! [Тән мен] жан екеуі жұп болып жаратылды: бірінен- бірі көз [алмаса], өмір екен қаратып тұрған. Жер менен көк,- депті- бір Құ[дай] өлмейді...

Бұқарекен хикаясы

Төртуыл: Қаржас-Алтынторы-Қалқаман батырдың баласы Бұқар жырау деген қария өткен екен. Заманындағы сыншылар ол кісіні: «Көмекей әулие»- дейді екен [5].

Абылай хан түсі және өлімі (екінші нұсқа)

Абылай хан өзіне-өзі әбден келген соң:

– Ата жұртым Бұхарды аламын!- деп, үш жүздің баласы қазақтың «Сен тұр, мен атайын»- деген батырларын жиып аттанды [6].

Абылай ұрпақтары (екінші нұсқа)

Абылай ханның –Қарауыл қызы, алғашқы алған бәйбішесінен ұл жоқ, жалғыз қыз болды [7].

Нышан белгі, әдет-ғұрып әңгімелері

Сәрсенбі күн шыңласа, перзент хикат қылғай, жұма күн шың[ласа], досты дидар болғай!

Намаз қате қылынған пенде- оқуға көңіл қойса, былай оқиды. Егер бір адам өмірінде қаза қалған намазын оқиян десе, былай қылсын: маш-

ла ерте намазынан соң, шырақ орнына төрт бас оқысын. Және бесіннен бұрын төрт бас оқысын. Және намаздыгерден бұрын төрт бас оқысын. Құтпан уақытында: мейлі бұрын, мейлі соң болсын, «Уаширакүт уатырилан»- жеті бас оқысын. Бірақ пәлен деп айтпасын. Бәрін де «Мұтлак қаза»- десін. Және өзінен басқа адамдардан сақлансын, жасырып оқысын! Ириадан қауіп бар. Еге[r] онша намаз оқымаған[ын] тәубе кылып, қалған өмірін... егер өліп кетсе, қалас болады.

Шашын алу баяны. Сенбі, жексенбі, сейсенбі- шаш алуға жарамас. Бұ күндерде шаш алдырса, басынан пәле кетпегей. Дүйсенбі- шаһар, сенбі, бейсенбі, жұмға,- бұл төрт күнге шаш алса, жаксы болғай, ризык оразасын Алла тағала[нын] кең қылғай! Өз қазынасынан тигізген береке бергей! Тырнақ алудың баянын айтады. Сенбі, жексенбі, сейсенбі, шаһар сәрсенбі- төрт күнге тырнақ алса, колына күрт түскен және колынан берекет кетеді. Бейсенбі күн тырнақ алса, жұмаға тырнақ мүбарак болғай! Дүйсенбі күн тырнақ алса, заны артқай, мүбарак болғай! Тамата тамам.

Құлақ шыңламақ баяны. Сенбі күн кеш[кі]сі құлақ шыңласа, періштелер назар қылғай. Жексенбі күн шыңласа, әмірдпен пайда көргей! Дүйсенбі күн шыңласа, дәулет, ұлығ шатлық болғай! Сейсенбі күн құлақ шыңласа, досжар диажұт болғай. Бейсенбі күн құлақ шыңласа, до... қу құлақ керек.

Екінші қажы сөзі. 1885-інші жылындағы қажылар сөзінің хикаясы.

Ізбас қажы

(бірінші нұсқа)

Мен өзім үйден шығып Далба бардым [8],
Ізбасқа жолықпақты ойыма алдым.
Қажы алхырмайын жүзін көріп,
Суынан зәмзәм шәріп (шарап) ішіп қандым.

Далбаға бара қалдым қадам басып,
Ізбаспен жолықпаққа амандасып.
Көз көрген пірәдарлар жоқ болған соң,
Бола алмай бұрынғымдай кеттім жасып.

Сұрадым мен Ізбастан бастан-аяқ,
Қалған жоқ менен айтпай сөзін аяп.
Шыбын жан шықпаған соң келген екен,
Өлімге, өлмесе де, келген таяп [9].

Ойына білген жанның түсті жара,
Салған соң басқа Тәңірім не дүр шара?!
Зыркырап елден жеке Ізбас келді,
Бөлініп бәйге атындай жеке кара.

– Бас қосып тамам қажы жүрдік,- дейді,
– Көрмеген тамашаны көрдік!- дейді.
– Ауру-сырқау, науқас болыңқырап,
Аман-есен Меккеге кірдік!- дейді.

– Қырық бір күн сол Меккеде жаттық,- дейді.
– Әр жерден бұйырған дәм таттық,- дейді.
– Күн ысып, кебін киіп, ыстық соғып [10],
Ауырып, кара ағаштай қаттық!- дейді.

– Үстінде Байтолланың кара жабу,
Байларға парыз екен сонда бару.
Күші жетіп, шамасы келген жанға
Жалғанда арман да екен бармай қалу [11]...

– [Мешіттің] төбесі ашық, іргесі бар,
Айнала қатарланған түрмесі бар.
[Байтолла ортасында қос төбелі,
Үстінде кара жабу пернесі бар].

– Байтолла айналасы мешіт, қорам (храм),
Ішіне жұғын болмас жүз мың адам.
Төрт жерде төрт имамның мешіті бар,
Айтайын қалдырмастан бәрін тамам.

Ішінде сол мешіттің- Зәмзәм Шәріп,
Суынан тояр ма еді сонда барып?!
– Шомылдық, төбемізге құйдық!- дейді,
Біз іштік еркімізше әбден қанып.

– Ихрам киіп, риданы біз байладық,
Жүгірдік қағыбаны жеті айналып.
[Зиарат қанша десең табылатын,
Тыныш тауып жата алмадық біз жайланып].

Жүгірдік Сафа, Маруа арасында,
Отырдық алтын тау панасында.
Көргенмен қанша айтып болар емес,
Сол күннің көз тойғандай шанасына.

– Екі тас ханнан менен сонда,- дейді,
– Бос жер жоқ зиараттан онда,- дейді.
– Дегені: «Қатим диуар»- есігі бар,
Осындай өз байқауым, молда!- дейді.

Есігі иракін деген- тастан қорған,
Әр жерде кәріп басқан- қада тұрған.
Есіктің биіктігі үш кез жерде
Сөйлесем үш күн, үш түн, айтып болман!

Есігі екі-ақ сағат ашылады,
Жабылса, кілт салғанда, басылады [12].
Ішінде рақғат намаз оқып,
Құдайға құлшылық қып бас ұрады.

Дәл қасында Қубайыс деген тау бар,
Барады соған жиылып барша жандар.
Сол күнді көзіменен көрмегенің,
Дариға, іште кетер көп армандар.

Жөнелдік түйе мініп Арафатқа,
Күндік жер екі ортасы жортар атқа.
Түйемен (екі) азар қонып әзер жеттік,
Жаңылыс- жазбаған соң бәрін хатқа.

Жолда бар Мұздалифа- таудың бірі,
Күнәның төгілетін сол бір жері.
Жігіттің қандай өтірік зина қылған,
Сол жайда төгіледі күнә, кірі [13].

Ғарафат, онан шығып тауға қондық,
Басында тамам қажы бүтін тұрдық.
Ғарафаға шығып, қағбаға барған арманы не,
Жалғанда бара алмаған біз бір мұңдық.

Пайғамбар бала күнде соған барған,
Аспаннан бір ақ құс сол жерге ішін жарған.
Басына бір қияттап қонып отыр,
Суреті сол орында сонда қалған.

Таласа қажылармен бірге бардық,
Бір күн, бір түн сол тауда тұрып қалдық.
Ертең біз онан шығып Мина келіп,
Бір-бір қой кісі басы құрбан қылдық.

Қой айдап келеді [екен] бәдәу-араб,
Қой алмай ешкім қалмас онан қарап.
Шалған соң құрбандығын, киім киіп,
Қажылар бет-бетімен кетер тарап.

Кірекеш-түйе келер бәдәу-араб,
Жайлысын дені саулар мінер қарап.
– Бармай-ақ Мәдинаға қайталық!- деп,
Сол жерде болдық [біздер] екі тарап.

Исабай шетке шығып, айғай салған:
– Бар ма,- деп,- сірә, үмітің пайғамбардан?!
– Бетіне қиямет күн қарай алмай,
Келіспес шапағаттан мақрұм қалған!-

Деген соң айтқанына бізлер көндік,
– Біз-дағы барамыз!- деп, соңына ердік.
Меккеден төрт шақырым [жер] шыққан соң,
Исабай опат болды, соны көрдік.

Қылмас па ек қайрат құрмет қылсаң, әні?!
Біздерге енді айналып келу кәні?!
Мекке мен Мәдинаның арасында
Шалқиман, өлді- дейді,- диуананы...

Қылған ісін халайық таң көріпті,
Бір емес, екеу емес сан көріпті.
Басында бір құдықтың тіке тұрып,
Таяғына сүйеніп жан беріпті.

Өтесің қорлық жырмен дүние бок,
Адамзат- аң сықылды, ажал- бір оқ.
Басында сол құдықтың тұрып қалған,
Көзінен жығылғанын көрген жан жоқ.

Қолынан қойған жан жоқ жаназалап,
Не қылсын тұрғаннан соң Құдай қалап?!
«Ауру бар!»- деп, өздерін тоқтатыпты,
Тоқтатып ащы суға он күн қамап.

Талпынар күші жетсе, жұрт баруға,
Ойлайды шама келсе, кім қалуға?!
Қажыларға түрлі айла қылады екен,
Бәтшағар бәдәуилер ақша алуға.

Түйелер қатар-қатар тізіліпті,
Көздері жол үстінде сүзіліпті.
Төбесі Мәдинаның көрінгенде,
Жаябай түйе үстінде үзіліпті.

Апарып Мәдинаға қолдан көмген,
Дүние керек сол жерде- ақша берген.
Айдаболда: Жылқыайдар Майқараұлы
Жаннатіл Бақияның өзінде өлген.

Ауырып Мәдинада Төлжан қалған,
Малдыбай қайтпаслықты мойнына алған.
Мекке мен Мәдинада өлген жанның
Бар ма екен, уа, дариға, соларда арман?!

Әділше келіп өлген Орынборға,
Ауырып Ізбас келді әрең зорға.
[Жылқыайдар, Жаябай мен Исабайдың
Келмеді бір де-бірі біздің сорға].

Бақтыбай сау-саламат аман келді [14],
Қаржастан жалғыз барған бұл бір ер-ді!
Жүре алмай науқасынан қатты болып,
Бұқабай өзгесінен шабан келді [15].

Жалғыздық жарасыпты бір Құдайға,
Ондай алыс жол түгіл, елде оңай ма?!
Тұқымнан-жалғыз, рудан жеке барған
Жарайды не деп айтсаң Бақтыбайға [16]!

Исабай, Жаябай мен топырақ тартып,
Жылқыбай, Малдыбаймен келмес қайтып.
Мінезін бастан-аяқ Исабайдың
Қоймайды қайта-қайта Ізбас айтып.

Әділше артық екен қара басы,
Мұнда[ғы] не бітірді іні-ағасы?!
Оны да өз жайынша мақтап айтты,
Қасында бірге барған Баймолдасы.

Сөйлесе, бәрі шешен тілін безеп,
Қоспат боп кім қалар бойын тежеп?
Хұсайын, атақты Әкімбек пен Мақан мырза-
Баруға енді қажыға келді кезек.

Жата ма Темірболат қарап жайға,
Қажы парыз емес пе екен Молдабайға?!
Қарақозы, Тайкелтір: Елеу, Есбай,-
Жұмысы ауыр салмақ түскен байға [17].

Исламның бес парызы: біреуі- иман,
Жақсы екен тірілікте нәпсі тыйған.
Қазаққа ғазатлық жоқ осы күнде
Қажы бару, осы күнде жанын қиған.

Біреуі бес парыздың- бар- бес намаз,
Өтеді шолақ дүние: қыс пенен жаз.
Қажыға күшің барың талпынып бақ [18],
Талпынып әуре болма дәулетің аз [19].:

Ораза, зекет пенен- екі парыз,
Мойныңа құтылмасаң болар қарыз.
Тілеп қал жігітлікте тіл барында,
Құдайға өлмей тұрып қылып арыз (ғарыз).

Өлген соң тұтыларсың, тілек жүрмес,
Мал-жаның қимағанмен көзің көрмес.
Өзінде тұрғанда, қимылдап қал,
Өзіңнен дәрмен кетсе, түк те бермес.

Бірі: қажы- бес парыздың- малды адамға,
Төрт түлік төңірегі сай адамға.
Қолынан жоқ адамның не келеді,
Бай емес, парыз емес, жай адамға?!

Пайғамбар: «Байлар қажыға келсін!»- депті,
«Үмбетім мені келіп көрсін!» - депті.
«Шамасы келіп, маған келмеген жан-
Иа иһуд иа насараны болсын!»- депті.

Байлар-ау, мен айтайын, ғапіл қалма,
Тоймай ма әлі көзің дүние-малға?!
Құдайдың жалғыз досы- Хақ пайғамбар,
Тіл алсаң, қимылдап қал, ғапіл қалма!

Пендесі Құдай сүйген қажыға барар,
Күнәдан қажыға барған тазаланар.
Қабыл боп шапағатың барша жанға,
Жеті атаң жеті почетіңе жарылғанар.

Сұқтанба: «Семірдім»- деп, семізіңе [20],
Көз салсам, бір мінің жоқ, негізіңе.
Келмейді ойлағанмен өзім шамам,
Обалым осы жүрген сегізіңе.

Төрт мырза заманында төрт үлкен бай,
Бәріне қанат жайған мен сор маңдай.
Жоқ болса, өзімде жоқ, халқымда бар,
Біреуі अपарар деп көңілім жай.

Құдайым несіп етсін үшбу жолды,
Көрсеткей талап қылған мүмін кұлды.
«Ондай жер бұ жаһанда жоқ шығар!»- деп,
Сөйлейді аса мақтап Стамбулды.

– Аралап бір-екі күн жүрдік,- дейді,
– Көрмеген тамашаны көрдік!- дейді.
– Жауһардан өңкей шырақ орнатылған,
Мешіті «Айя софия» көрдік- дейді.

– Сол мешіт тауда,- дейді орнатылған,
– Шеберлеп не еткен ұста оны қылған!
Үш жүз тіреу, қисапсыз есігі бар,
Қадасы орнатылған саф алтыннан.

Ішіне жүз мың әскер кетер сыйып [21],
Кірген жан кетер емес көзі қиып.
Тәмамдап сөзбен айтып болар емес,
Көз көрген тамашаның бәрін жиып [22].

Салдырған мазмұнымен бәрі берік,
Баршасын пайымдауға зейін керек.
Әр есіктің екі жақ қақпасында
Су ағып келіп тұрған екі шүмек.

Шүмегі самауырдай бұрамалы,
Келтірген су ағызып бір амалы.
Келген су жан-жағымнан көрінбейді,
Түспейді, көрмеген соң, сұрап, әні [23]!

Терезе қатарланған тұр ма сонда,
Бір мін жоқ асты-үсті мен іргесінде.
Шайнектен ақ кесеге су құйылған,
Келтірген су ағызып қырдан жерге.

Таусылмас, қанша айтсаң да, мейірің қанар,
Не нәрсе көңілге алған болар даяр.
Ішеді Құдай айдап, дәм бұйырған,
Дәмін татқан жанның бәрі оған құмарланар.

Ойлайсың: «Жәннат қой!»-деп, көрсен, әні,
Адамның көзі түгіл, көрмек жаны.
Бес тас бар төбесінде орнатылған,
Жетпейді, берсе-дағы, дүние малы.

Пайымдап ұға алмадым барша қалпын,
Айтайын шет жағасын, ұқтым, қансын.
Үш жерден жылан тескен тесігі бар,
Бір табыт:ұзыны үш кез, һәммасы алтын.

Тұр, тау ғып, жол салыпты, біз түнде өттік [24],
Қай жол [бар] екенін білмей кеттік.
«Көк қайда, жер қайда?»- деп, ойламадық,
«Кетті,- деп, жолдан қайда?»- тамаша еттік [25].

Мәшһүр Жүсіптің «Мұхаммедқанафия» дастаны

Әуелі Сүйіндіктен Қашыл барған [26],
Бұл өзі өтіп кетер қапы жалған.
Жаралған ең әуелі- Адам ата,
Қоймады дүниеге оны да [алған].

Жаралған онан соңғы- Нух нәби,
Біз түгіл, бәрі өткен, олар кәні?!
Бәрінің құрметі үшін ол жаратқан-
Мұхаммед расул Мұстафаны.

Мінеді патша болған алтын таққа,
Құдайдың кім таласы берген баққа?!
Шарапатын Байтолла ауызға алдық,
Бір дұға қылып қойың аруаққа.

Ғұмарсағит Хұсайынның басын нағанаға шаншып, асып қылан
келгені (келмегі) Харир Зейнелге әбден (ғабден) сұрағаны –Харирға
берген жауабы:

– Біле алман- біз тұрамыз, сізлер кімлер,
Сауда үшін келіп жүрген кәріп (ғаріб) мұңлар.
Сізлерді білмеген соң, біз сұрадық,
Кәріптер жүгіңізді айтыңызлар.

– Сұрасаң, Хұсайынның мен баласы,
Көзінің жалғыз қалған ақ-қарасы.